

ДАВХАР ГИЙГҮҮЛЭГЧ БА ЭРТНИЙ МОНГОЛ ХЭЛНИЙ
ҮЕИЙН БҮТЦЭД ХОЛБОГДОХ НЭГЭН ӨВӨРМӨЦ ХАНДЛАГА

М.Баярсайхан¹

Сонгодог монгол бичгийн хэлний зөв бичих зүйд жийрэг эгшгийн дүрэм (бас холбох эгшгийн дүрэм гэдэг) гэж бий. Тэрхүү дүрмээр гийгүүлэгчээр төгссөн үйл үндсэнд у, γ, g, n, m, l, r гийгүүлэгчээр эхэлсэн залгавар бүтээвэр залгахад хооронд нь уруулын эгшиг тэмдэглэх гэдэс жийрэглэж бичдэг². Энэ нь эртний монгол хэлний авианы байрлалын хуулиар хоёр гийгүүлэгч авиаг салгах үүрэгтэй гарч ирсэн эгшгийг бичигт тогтолцоотой тусгасан хэрэг юм. Жишээлбэл, γar-mui > γarumui, ol-mui > olumui, nis-mui > nisumui, od-mui > odumui, qan-mui > qanumui гэх мэт. Гэтэл -γ/g, -b, -d дэвсгэрээр төгссөн үгийн дараа мөн тэдгээр гийгүүлэгчээр эхэлсэн бүтээвэр залгахад – yu-/gü-, -bu-/bü-, -du-/dū- үе жийрэглэх нь нэгэнтээ тогтворжсон журам болно. Үүнд, дээрхийн адил дан эгшиг “-u-/ü-”-г жийрэглэхэд авианы байрлалын хууль, авианы нийлц талаас гажих зүйлгүй атал, яагаад заавал үе жийрэглэсэн бэ хэмээх асуулт тулгарч байна. Судлаачид ийнхүү үе жийрэглэн бичих тогтсон заншил байдгийг дурдаад байснаас бус, учрыг нь тайлбарласан зүйл тэр бүр үгүй бололтой. Зарим судлаач үе жийрэглэх нь хожуу гарсан, дүрс ялган бичихтэй холбоотой бичлэг гэж үзсэн байна. Тухайлбал, эрдэмтэн Гаруди << “ög” гэх үндсэнд олонхидоо ü эгшгээр завсардуулан зайчлуулдаг. Энэ үг Дундад эртний монгол хэлэнд хэлбэрийн авиа зохицлын талаар үндсэндээ бусад үгнүүдтэй адилавартай байснаа Дундад үеийн монгол хэлэнд бага зэрэг өөрчлөлт гарч эхэлж –gü үеэр зайчлуулан халхлах болжээ. Энэ нь гол төлөв дүрс бичлэгээрээ утга ялгах шаардлагаас шалтгаалсан байж болох >>³ гэжээ. Мөн Б.Я.Владимирцов⁴, Шонхор⁵ зэрэг эрдэмтэн “дүрс бичлэгээр утга ялгах шаардлагаас шалтгаалсан” байж болох юм гэж үзсэн байна. Тухайлбал, “өгсөн”, “үхсэн” хоёр үгийг дүрс ялгахын тулд öggügsen (ᠥᠭᠭᠦᠭᠰᠡᠨ), ükügse (ᠤᠬᠦᠭᠰᠡ) гэж бичдэг гэжээ.

-du-/dū-, -bu-/bü-, -yu-/gü- үе жийрэглэдэг үгсээс жишээлбэл:

durad-mui	>	durad- <u>dū</u> -mui	“дурдмүй”
ebed-müi	>	ebed- <u>dü</u> -müi	“өвдмүй”
sögiid-müi	>	sögiid- <u>dü</u> -müi	“сөгдмүй”
jib-müi	>	jib- <u>bü</u> -müi	“живмүй”

¹ МУИС-ийн Монгол хэл, соёлын сургууль.

² Үүнээс гадна уг дүрэмд үл хамаарах а, е, i эгшиг жийрэглэсэн тохиолдол монгол бичигт цөөн бус буй.

³ Garudi, Dumdadu erten-ü mongyol kele, Kökeqota, 2001, 264 дүгээр тал.

⁴ Б.Я.Владимирцов, Сравнительная грамматика монгольского письменного языка и халхаского наречия. Введение и фонетика. М., 1989.

⁵ Songqor, Erten-ü mongyol kelen-ü sudulul. Kökeqota, 1996.

köb-müi	>	köb-bü-müi	“хөвмүй”
čib-müi	>	čib-bü-müi	“чивмүй”
čöb-müi	>	čöb-bü-müi	“чөвмүй”
ög-müi	>	ög-gü-müi	“өгмүй”
geyeg-müi	>	geyeg-gü-müi	“гегмүй”
kiruγ-mui	>	kiruγ-yu-mui	“хярмүй”
büg-müi	>	büg-gü-müi	“бүгмүй”
gög-müi	>	gög-gü-müi	“гөгмүй”

гэх мэт олон жишээ тоочиж болно. Өнөө ‘abuba’ (авав) гэж бичдэг үгийг хуучны бичгийн зүйлд ab-bu-ba⁶ хэмээн бичсэн тохиолддог ажээ. Эдгээр жишээ хийгээд энд эс дурдсан бусад хэдэн арван ийм бичлэгтэй үгийг дүрс ялган бичихийн тулд үе жийрэглэжээ гэж тайлбарлах нь оновчгүй юм. Ажиглавал, энэ мэт бичлэгтэй үгс цаг хугацааны хувьд эрт үед хамаарах тусмаа улам тогтвортой ажгуу. Тухайлбал, duraddumui, ebeddümüi, sögüddümüi хэмээн -du/-dü- үе жийрэглэдэг, эсхүл duradumui, ebedümüi, sögüdüümüi хэмээн -u/-ü- дан эгшиг жийрэглэдэг хоёр янз бичлэгийн эхнийх нь эрт үеийн дурсгалд тогтвортой тохиолдож байсан бол хойшлох тусам хоёрдох бичлэг олширсоор эдүгээ нэг мөр болон хэвшиж байгаа болно. Ийнхүү үе жийрэглэж буй нь эртний монгол хэлний онцлогоос үүдсэн, авианзүйн учир шалтгаан бүхий давхар гийгүүлэгчийг монгол бичгийн зөв бичих зүйд тусгасан хэрэг гэж бодож байна. Үүнчлэн öggiyemüi, čuγar зэрэг бичлэгтэй үгс бий.

Жийрэг эгшиг -u/-ü- бүхий үгсийн тухайд, хэдийгээр дан эгшиг жийрэглэж бичдэг боловч, чухам эрт цагийн дуудлага нь бас л давхар гийгүүлэгч гарган хэлдэг байсан болов уу. Жишээлбээс:

Бичлэг нь:	Дуудлага нь:
qan-mui > qanumui	/qannumui/
ol-mui > olumui	/ollumui/
čin- mui > činümüi	/činnümüi/
nis-müi > nisümüi	/nissümüi/
tun- mui > tunumui	/tunnumui/
kür-müi > kürümüi	/kürrümüi/
sun- mui > sunumui	/sunnumui/
asaγ- mui > asaγumui	/asaγγumui/

мэт байсан гэлтэй.

Өөрөөр хэлбэл, үе жийрэглэн гарч ирж буй давхар гийгүүлэгч нь өгүүлүүр болон сонсолзүйн талаас үл ажиглагдахуйц болтол тун тод бус хэлэгдэх болсон биз ээ.

Чингээд монгол бичгийн хэлэн дэх үе жийрэглэхийн учрыг олох гэсэн маань монгол хэлний давхар гийгүүлэгчийн тухай асуудлыг хөндөхөд өөрийн эрхгүй хүргэсэн буюу.

Хэлшинжлэлийн бүтээлүүдээс лавлан үзвэл, гийгүүлэгч авиаг уртаар дуудах болон нэг үгийн бүрэлдэхүүнд нэг ижил авиаг дараалан өгүүлэхийг давхар гийгүүлэгч буюу геминат (geminate) хэмээн томъёолжээ. Монгол хэлтэй төрөлсөх Алтай овгийн залгамал хэлнүүдээс Япон хэлэнд давхар гийгүүлэгч түгээмэл байдаг. Нэг үе түрэгийн төрөл хэлнүүдэд давхар гийгүүлэгч байхгүй гэж үздэг байснаа сүүлийн үес түрэг хэлэн

⁶ C.Norjin, Mongγol kelen-ü γool yosu. Kökeqota, 1987, 351 дүгээр талд.

дэх давхар гийгүүлэгчийн талаар хэд хэдэн судалгааны бүтээл гарчээ. Солонгос, манж-түнгүсийн хэлэнд бас давхар гийгүүлэгч гэж болохоор баримт жишээ бий.

Монгол хэлний зарим аялгуунд гийгүүлэгчийг уртаар хэлдэг тухай Б.Я.Владимирцов⁷, М.Левицкий⁸, А.М.Позднеев⁹, П.Пельо¹⁰, Ш.Лувсанвандан¹¹, Д.Төмөртоогоо¹², Ж.Санжаа, Ж.Надмид¹³, Ё.Сайто¹⁴ нарын олон эрдэмтэн дурдсанаас гадна, М.Левицкий, Д.Төмөртоогоо¹⁵, Ё.Сайто¹⁶ зэрэг эрдэмтэн хятад (Монголын Нууц Товчоон, Хуа-и и-ю) болон араб (Мукаддимат ал-Адаб) үсгээрхи монгол хэлний дурсгалд бүтээврийн зааг дахь давхар гийгүүлэгчийг хэрхэн тэмдэглэсэн талаар ажиглалт хийж тусгайлсан өгүүлэл хүртэл нийтлүүлжээ. Эрдэмтдийн судалгаанаас харахад хятад болон араб үсгийн монгол хэлний дурсгалуудад “mören-nü, qaḥa:n-nu, usun-na, ökin-ni, olan-naṣa, noqai-yaṣa, otaṣi-yasa, aiqū-wasa, jegüdü:n-niyen” гэх зэргээр харьяалах, орших, гарах, заахын тийн ялгал хийгээд хамаатуулахын нөхцөлийн өмнө тухайн үгийн үндсийн эцсийн гийгүүлэгчтэй ижил, эсвэл эцсийн эгшигтэй ойролцоо гийгүүлэгч болох -n-, -y-, -w- гарч ирсэн жишээ цөөн бус ажээ. Профессор Ё.Сайто монгол (уйгуржин), дөрвөлжин, хятад, араб, төвд, солонгос, манж, латин зэрэг үсэг бичгээрх монгол хэлний дурсгалуудад давхар гийгүүлэгчийг хэрхэн тэмдэглэсэн талаар илрүүлэн сурвалжилж, халх, буриад, ойрд аялгуунд гийгүүлэгчийг уртаар өгүүлдэг зарим жишээг харьцуулсан тун сонирхолтой судалгаа хийсэн байна.

Өмнөх эрдэмтдийн дурдсан жишээ баримт дээр өөрийн олж ажигласан зарим баримтыг нэмэрлэе.

Lao kida (1790), *Chop hae mong-o* (1790), *Mong-o yuhae* зэрэг солонгост гарсан монгол хэлний сурах бичиг, *Han-i araha manju mongyo niqan hergen ilan haṣin-i mudan aṣaha buleku bidhe*, *Han-i araha manju mongyo gisun-i buleku bidhe* зэрэг манж толь бичгүүдэд -n дэвсгэртэй үгийн дараах харьяалахын тийн ялгалын нөхцөлийг -nu, -nü, -nai, -nei, -ni хэмээн бараг бүгд давхар гийгүүлэгчтэй дуудлага тэмдэглэсэн байна.

⁷ Б.Я.Владимирцов, Сравнительная грамматика монгольского письменного языка и халхаского наречия. Введение и фонетика. М., 1989, 412 дугаар талд.

⁸ Marian Lewicki. LA LANGUE MONGOLE DES TRANSCRIPTIONS CHINOISES DU XIVe SIECLE. Le Houa-yi yi-yu de 1389, WROCLAW 1949. 120 дугаар талд.

⁹ Мөн тэнд.

¹⁰ Мөн тэнд.

¹¹ Ш.Лувсанвандан, Орчин цагийн монгол хэл. Авиа авиалбар хоёр нь., Улаанбаатар, 1967. 54т.

¹² Д.Төмөртоогоо, “Бүтээврийн харьцаанд гийгүүлэгч давхарлах ёс (Дундад үеийн монгол хэлний жишээн дээр), 2000,” // Монгол хэлшинжлэлийн онол, түүхийн асуудалууд, 549т. 149-153 дугаар талд.

¹³ Ж.Санжаа, Ж.Надмид, Монгол хэлний авиазүй ба авиалбарзүй. Улаанбаатар, 2008, 190, 229-230 дугаар талд.

¹⁴ Consonant Gemination in Mongolian, Consonant Gemination in Mongolian, Bulletin The IAMS News Information on Mongol Studies 1996 No.1(17), No.2 (18), 72-79 pp.

¹⁵ Д.Төмөртоогоо, *Эртний монгол хэлний гарахын тийн ялгалын дагаварын нэгэн хувилбар*, Монголын судлал, VI:20, 1968, 50-52; Д.Төмөртоогоо, “Бүтээврийн харьцаанд гийгүүлэгч давхарлах ёс (Дундад үеийн монгол хэлний жишээн дээр), 2000,” // Монгол хэлшинжлэлийн онол, түүхийн асуудалууд, 549т. 149-153 дугаар талд.

¹⁶ Yoshio Saito, Geminate Consonants in Middle Mongolian. One Phenomenon in the Text of Chinese Transcriptions, Bulletin of the Japan Society for Mongolian Studies, No.20.[J] 1989; Consonant Gemination in Mongolian, Consonant Gemination in Mongolian, Bulletin The IAMS News Information on Mongol Studies 1996 No.1(17), No.2 (18), 72-79 pp, Chyuuki mongorugo no moji to onsei (Scripts and Sounds in Middle Mongolian), KYOTO SYOKADO 2003. 85-104 pp.

17-20 дугаар зууны эхэн үе хүртэлх уран зохиол, түүхийн сурвалж, албан бичгээс аваад элдэв зүйл монгол бичгийн үлэмжхэн дурсгалын дотор тухайн цагийнхаа аман дуудлагыг дагаж, зөв бичих зүйгээс ангид бичсэн тохиол түгээмэл байдаг бөгөөд үүний дотор мөнөөхөн давхар гийгүүлэгчийг тэмдэглэсэн баримт ч олон таарч байна. Жишээ болгон “Дайчин гүрний Дотоод яамны Монгол бичгийн гэрийн данс”-ны 12 дугаар ботид¹⁷ буй цөөвтөр жишээг дурдвал:

“ene oros-sai бүдүгүн noyan geji cöküdü bayising bariju...”;

“čay-giin alba čayani bariyulji...”;

“qangyai nutuy-γan orkin yadaju...” гэжээ.

Хэвтээ дөрвөлжин үсгийн дурсгал “Хутагт Жавзандамба ламын цадиг оршив” нэрт сударт¹⁸:

Хэвтээ дөрвөлжин үсгээр бичсэн нь	Монгол бичгийн галигаар
ti-gün-nü (4b.1.)	tegün-ü
ti-kün-nü (5b.1.)	tegün-ü
bi-lig-gi (4b.6.)	bilig-i
ka-mug-gi (4b.6.)	qamuy-i
tö-bod-dün (3a.4.)	tübed-ün
te-bed-dün (6a.3)	tübed-ün
tü-bed-dün (5b.4.)	tübed-ün
o-mo-taγ-ni (3a.4)	amitan-i
a-mi-taγ-no (5b.1.)	amitan-u
ba-ri-mid-di (5a.1.)	baramid-i
su-dur no-god-di (5a.1.)	sudur nuyud-i
na-soγ-no (6a.1.)	nasun-u
e-kün-nü (6a.5.)	eke-yin
ag-saγ-no (6a.5)	aγsan-u
joγ-no (6b.1.)	jun-u
er-dem-mün (7a.1.)	erdem-ün
ked-di (7a.2.)	keyid-i

Энд тийн ялгалын заарт –dd-, -mm-, -gg-, -ηn- гэсэн давхар гийгүүлэгч гарчээ. Дашрамд, тэмдэглэхэд дурдсан судрыг тухайн бичээч хэвтээ дөрвөлжин үсгээр бичих цаг үед Төв Халхын аялгуунд үгийн эцэст орсон хэлний урдуурх ‘-n’ гийгүүлэгчийг хэлний хойгуурх –η –ээр нэгэнтээ хэлдэг болчихоод байсныг дээрх хэдэн үгийн галиг харуулж байна.

Соёмбо үсгээр ч мөн давхар –nn- гийгүүлэгчийг тэмдэглэсэн байдаг. “Ö-be-sun tö-rög-san u-kān ne-re-tü kan-nu tu-ji oro-si-gā ” (Өөсөөн төрсөн ухаан нэрт хааны тууж оршвой) хэмээх соёмбо үсгийн номын гарчигт “kan-nu” гэж бичжээ.

Давхар гийгүүлэгч гарч ирдэг үзэгдлийг эрдэмтэд авиа ижилсэх хандлагатай холбон үзэж байна. Миний бодлоор дундад үеийн монгол хэлний баримт дахь давхар гийгүүлэгч гарч ирж буй гол шалтгаан нь үеийг гийгүүлэгчээр зааглан хэлэх гэсэн эртний монгол хэлний нэгэн өвөрмөц хандлагатай холбоотой мэт санагдана.

¹⁷ Daičing ulus-un dotoyadu yamun-u mongγol bičig-ün ger-ün dangse., Kökeqota, 2005, 12 duγar boti.

¹⁸ Р.Бямбаа, Занабазарын дөрвөлжин үсэг., Улаанбаатар, 2005, 70-73т.

Энэхүү хандлага нь их төлөв бүтээврийн зааг дээр гарч ирэх бөгөөд

1. үе бүтээж буй эгшгийн өмнө гийгүүлэгч нэмэгдэх,

2. эгшгийн хойно гийгүүлэгч нэмэгдэх гэсэн хоёр янзаар илэрч байжээ.

Бидний дээр дурдсан үе жийрэглэх болон тийн ялгалын нөхцөлийн өмнө тухайн үгийн үндсийн эцсийн гийгүүлэгчийг нэмж хэлдэг нь үүний эхнийхэд хамаарна. Чингэж гийгүүлэгч нэмэгдэхдээ өгүүлэхүйн үйлийг аль болох хялбар дөт байлгах боломжийн үүднээс ихэнхдээ тухайн гийгүүлэгчийг давхарлах буюу уртаар хэлдэг байна. Зарим тохиолдолд зааг гийгүүлэгч нэмэгдэхдээ давхар гийгүүлэгч бус, харин аль нэгэн шинжээрээ ойр төстэй гийгүүлэгчийг нэмж хэлдэг. Жишээлбэл, qumiqu > qumbiqu (хумих-хумбих), jimükü > jimbiükü (жимийх-жимбийх), sümerü > sümber (Сүмэр-Сүмбэр, санскрит хэлний үг), abayai~ amayai > ambayai (Абагай-Амагай-Амбагай, хүний нэр), qabar~qamar > qambar (хамар, ийм бичлэг хуучны бичиг номд мэр сэр тохиолддог), ülidte-(үлид-), möddü (мөд), nidte (нит), üdter (үтэр) гэх мэт.

Монгол бичгийн хэлний олон тооны “nuγud, nüγüd” хэлбэрийн үндсэн махбод нь “ud,üd” юм. Эхний “n” нь эгшгийнх нь өмнө нэмэгдсэн зааг гийгүүлэгч бөгөөд нэгэнтээ уртаар дууддаг байсан эгшгийг нь бусад урт эгшигтэй үгийн адилаар дунд нь ү үсэг оруулан бичих болсон байна.

Эгшгийн хойно гийгүүлэгч нэмэгддэг хоёрдох хандлагын жишээнд -ГГЭ, -ГГЭГ, -ГЭ бүтэцтэй залгавар бүтээвэр болон бүтээврийн хувилбарууд холбогдоно. Монгол хэлний залгавар бүтээврийн хувилбаруудыг эгшиг зохицох ёс, гийгүүлэгч зохицох ёс, эгшиг гийгүүлэгч салаавчлан байрлах авианы байрлалын хуультай холбож санал зөрөлдөөнгүй тайлбарласаар ирсэн билээ. Жишээлбэл, үйлдэхийн тийн ялгалын “-аар, -ээр, -өөр, -оор” хувилбарууд нь эгшиг зохицох ёс, үйлийн зэрэгцэхийн “-ж, -ч”, өгөх оршихын “-д, -т” нь гийгүүлэгч зохицох ёс, заахын тийн ялгалын “-г, -ыг/-ийг” нь эгшиг ба гийгүүлэгчийн байртай холбогдсон хувилбар гэх мэт.

Гэтэл -ГЭ ба -ГГЭ гэсэн бүтэц бүхий нэг бүтээврийн хоёр хувилбарын -ГГЭ хувилбар яагаад гарч ирсэн тухай тайлбар хараахан үгүй бололтой. Жишээлбэл, үйлдэгдэх хэвийн нөхцөл -ta, -da /-γda, -gde хувилбартай, нэр үгээс үйл үг бүтээх нэгэн дагавар -da, de/ -lda, -lde хувилбартай гэх мэт. Зөвхөн бүтээврийн хувилбар гэлтгүй, эхэнд нь хоёр гийгүүлэгч дараалан орсон -ГГЭ бүтэцтэй аливаа дагавар нөхцөлийн учрыг анхаарч үзсэнгүй өнөөг хүрчээ. Учир нь, монгол хэл дэлхийн бусад олон хэлний адил эгшиг гийгүүлэгч харилцан солбицон, бие биеэ салган зааглаж байрлах хуультай билээ. Тэгвэл, хэдий үгийн үндэс язгуур биш боловч, бие даасан нэг бүтээвэр дараалсан хоёр гийгүүлэгчээр эхэлсэн байдаг нь анхаарч сонирхвол зохих зүйл гарцаагүй мөн билээ. Ийм бүтэц бүхий “-γsan, -gsen, -bči, -ldu/ldü, -bkile, -lkile, -γči/gči гэх мэт бүтээвэр монгол хэлэнд цөөнгүй. -ГГЭ бүтэц бүхий залгавар бүтээвэр болон бүтээврийн хувилбаруудыг эхний эгшиг нь балархайшин гээгдсэн, хоёр бүтээвэр нийлсэн, авиа сугарсан, адилслаар бий болсон зэрэг олон шалтгаантай холбон үзэх боломж бий. Тухай тухайн бүтэц гарлаас хамаахан тэдгээр боломжийг үгүйсгэх аргагүй. Гэвч миний бодлоор үеийг зааглах гэсэн хандлагын улмаас эгшгийн хойно гийгүүлэгч нэмдэг үзэгдэл нэлээн түлхүү холбогдох учиртай мэт. Чухам ийм учраас гийгүүлэгчээр төгссөн үйл үндсэнд идэвхгүй хэвийн -д, -т (-da, -de, -ta, -te) залгаж, эгшгээр төгссөн үндсэнд -гд (-γda, -gde) залгадаг биз ээ. Ажиглахул, бүтээврийн үндсэн махбодын өмнө их төлөв -γ/g, -l, -b, -d гийгүүлэгч нэмэгдэн өмнөх үгийн үндсийн задгай үеийг хааж дэвсгэрлэдэг байна.

Өнөөгийн монголчуудын хэл ярианд зарим гийгүүлэгчийг уртаар дууддаг. /Тухайлбал, Б.Я.Владимирцов ахх “ах”, хадд “хад”, холло “хол”, елліс “элс”, хессёк “хэсэг”, хашш “хашин”, ајјі “аян”, усс <уссү “ус”, іддёк < іддёдёк “иддэг”, болло <боллёлā “боллоо”, ёссә < ёссёсә “өссөн” зэрэг жишээ авчээ. Профессор Ж. Санжаа үүнтэй холбогдуулан << Халх хүний үгийг үелэн хэлж байгааг нарийн ажиглавал е-lёg, ба-jāŋ гэж хэлдэггүй, харин еl-lёg, baj-jāŋ гэх мэтээр хэлдгийг төвөггүй мэдэж болно. Ийнхүү богино эгшгийн дараах гийгүүлэгчийг сунжруулан хэлсний учир нь өргөлтөт богино эгшгийг урт эгшигтэй адил сунжруулан хэлэхгүйн тулд, тэргүүн үеийн дараах гийгүүлэгчийг хоёр гийгүүлэгч мэт сунжруулан хэлж, нэг нь тэргүүн үеийн хаалт болж, хоёр дахь нь дараах үеийн эхлэл болдог ажээ. Үүнээс үндэслэн монгол хэлний өргөлтөт богино эгшигтэй задгай үеийг битүү үе болгон хэлэх хандлага бий болж байна гэж үзэж болно. Ийм учраас Э, ГЭ гэх мэтийн богино эгшигтэй үеүд голдуу битүү үе болж хэлэгдэх тул битүү үеийн тоо олширч, задгай үеийн тоо цөөрч байна >> гэжээ. Үүнд задгай үеийг битүү үе болгон хэлэх хандлага байна хэмээн бидний таамагтай үндсэндээ санал нийлэх зүйлийг ярианы хэлний баримтаар олж ажигласан байна. Тэр бээр энэ санаагаа лавшруулан <<...одоогийн халхын аман дуудлагад дан богино эгшгээс бүтсэн үе байхгүй, гийгүүлэгч эгшгээс бүтсэн задгай үе үгийн тэргүүн үед тохиолдохгүй гэсэн саналтай байгаа юм >> гэжээ.

Хуучны бичиг номд “bayas-un /bayasun/, süsül-ün /süsülün/, ögüler-ün /ögülerün/” хэмээн төгсгөлийн үеийг нь харьяалахын тийн ялгалын нөхцөлтэй адил салгаж бичсэн газар нэлээд тохиолддог. Магадгүй энэ нь бидний дурдсан үе битүүлэх хандлагатай холбоотой, гагцхүү нэмэгдсэн зааг гийгүүлэгчийг нь бичээгүй хэрэг байж болох юм. Өөрөөр хэлбэл, үгийн үндсийн эцсийн гийгүүлэгч нь дараах нөхцөлийнхөө эгшгээр эхэлсэн үеийн эхэнд орох үеийн зааг бус, харин өмнөх үеэ хааж дэвсгэрлэсэн, үеийнхээ арын зааг гийгүүлэгч нь хэвээр байсан учир тийнхүү салгаж бичдэг байсан бололтой.

Дүгнэлт

1. Үеийг эхэн болон төгсгөлд нь аль болох гийгүүлэгчээр хааж хэлэх гэсэн хандлага эртний монгол хэлэнд байсан нь монгол бичгийн зөв бичих зүйд тусгагдсан байна. Энэ хандлага хойшлох тусам улам бүр алдарсаар иржээ.
2. Монгол хэлэн дэх гийгүүлэгчийг давхарлах болон уртаар хэлэх үзэгдэл нь тэрхүү хандлагын нэгэн илрэл юм. Монгол хэлний давхар гийгүүлэгч фонемийн холбогдолгүй.
3. Өвөг монгол хэлэнд ГЭ, ГЭГ гэсэн үеийн хоёрхон хэв байгаад хойшлох тусам үеийн бүтэц өөрчлөгдсөөр ирсэн байна.
4. Монгол хэлний –ГГЭ бүтэц бүхий нийлмэл бус зарим бүтээврийн эхний гийгүүлэгчийн үүргийг фонеморфологийн үүднээс цаашид нарийвчлан судлах шаардлагатай байна.

SUMMARY

Closed consonant before each syllable and after each non-final syllable were existed in the ancient Mongolian language which can be seen from the orthography of the Mongolian script. One clear instance of this trend is geminate and long consonants in the Mongolian language.

There were only two syllables 'CV' and 'CVC' in proto Mongolian, but the structure has been continuously changed till today.

It is necessary to study the functions of initial consonant of 'CCV' structural affixes of Mongolian by the phonomorphological point of view.